

**Авторска справка за приносяния характер на трудовете на гл. ас. д-р
Маргарита Руски, представени за участие в конкурс за доцент по
професионално направление 2.1. Филология (прагматика на френския
език), обявен от СУ „Св. Климент Охридски“ и публикуван в ДВ, бр.9
от 02.02.2016 г.**

Трудовете, представени за участие в конкурса, са една монография и девет статии. Всички те се разполагат в областта на съвременното френско езикознание, като обединяващото начало е специализираният характер на изследвания езиков материал. Изучаването на основни езикови категории като пасив, каузалност и модалност в рамките на юридическия текст определя оригиналността на научните дирения и техния теоретико-приложен характер.

1. Монография

„Пасивът – средство за изразяване на Авторитета в юридическите текстове“ е пространно изследване, посветено на разнообразните езикови маркери и функционалната мотивираност на пасивния залог. То е единствен по рода си съпоставителен труд, посветен на подобна проблематика.

Интересът ми към това езиково явление беше предизвикан не толкова от многообразието на формите за изразяване на пасивността, нито от нееднородната семантика, нито от особеностите и противоречията, заключени в естеството на категорията залог. Всички тези проблеми, са били и продължават да бъдат обект на многобройни значими теоретични изследвания, на разнопосочни опити да бъдат намерени ясни и единни критерии за изучаване на езиковото явление и включването му в обща концептуална рамка. Вниманието ми беше привлечено от изобилието от пасивни форми в един изключително специфичен вид специализиран текст, а именно юридическият. Основно предизвикателство видях в това да изследвам функционалната мотивираност на тези форми. Очаквах, че „поведението“ на пасивните конструкции в контекст с по-различни

параметри ще позволи да се отчетат някои „скрити“ особености на процеса на пасивизация.

Критичният анализ на множество теоретични постановки на проблема за пасивния залог и направените въз основа на това обобщения, показваха, че пасивът е преди всичко езикова категория от равнището на прагматиката. Тази негова характеристика го прави предпочитано езиково средство за реализиране на определени цели в рамките на юридическия текст. Връзката между прагматичния характер на пасива и юридическия текст се корени в социалната функция на правото, като регулатор на обществените взаимодействия посредством комуникацията между хората. Взаимното проникване на правото и езика се дължи на общия социален и нормативен характер на двете явления, които функционират като „социални практики“. Езикът може сам по себе си да се превърне в обект на правно регулиране. Неслучайно се твърди, че езикът твори право и правото твори език.

Езикът на правото функционира като източник на понятия и методи, чрез които се постановяват отношения. Основният организиращ фактор на тези отношения е правната норма. Тя определя поведението на хората по безусловен начин, а не под формата на съвети. Тази задължителност се постига благодарение на наличието на широко признание, на широк консенсус, на авторитет. Авторитетът в изследването получава статут на „оперативно“ понятие, което функционира като специфична характеристика, като семантичен белег, характеризиращ лица, актове, инстанции. Авторитетът е обобщен образ на всички носители на институционализираната власт, а езиковите средства, с които той си служи са подбрани с цел да бъде наложена неговата воля.

Въздействието на юридическия текст се постига не по пътя на директното влияние или пряката заповед, а точно обратното – по пътя на дискретното присъствие, на отказ от пряко действие, на дистанцията. В тази

светлина бе видяна и разтълкувана сложната прагматична връзка *пасив-авторитет*.

За целите на труда бе разработена и приложена за първи път конкретна методология на базата на принципи, заимствани от два основни модела функционални граматика (на Дик, на Хенгевелд&Макензи), изградени като глобални теории за езика и опиращи се на постулата за функционалния характер на езика като средство за социално взаимодействие. Основните положения, върху които стъпва разработката са : първостепенната роля на прагматиката, съществената роля на контекста, низходящата йерархия на езиковите равнища прагматика<семантика<синтаксис. Този ред, приложен в изследването на пасивните конструкции, дава възможност за адекватно проучване, на фона на подчертания им прагматичен характер, на пътищата, последователността и механизмите на назначаване на функциите топик и фокус, агенс и пациенс, субект и обект.

Прагматичното равнище на анализ показва, че процесите, свързани с топикализация, фокализация и кохерентност имат първостепенно значение при избора и функционирането на деагентивните конструкции в юридическия текст. На прагматично (интерперсонално) равнище причастният пасив бе определен като конструкция, позволяваща топикализация на втория аргумент и евентуална фокализация на първия аргумент. Безличната пасивна конструкция, от своя страна, има за цел да представи дадено събитие в различна перспектива, да въведе изцяло нова за дискурса информация.

Според прилагания теоретичен модел на ФДГ семантичното равнище (репрезентативно) е подчинено на прагматичното (интерперсонално) и същевременно има определяща роля по отношение на синтактичното. Редуцирането на семантичната натовареност на глагола при безличните конструкции довежда и до семантично обезличаване на агенса.

Като компенсация на това свиване на семантиката често се въвежда обстоятелствена рамка, която да локализира събитието.

Вместо директната проява на власт и сила, в правото се предпочита да се остави да „говори“ законът вместо законодателя, да се замени първо лице с трето, да се премълчи името на този, който говори, позволявайки по този начин правилото да се наложи от само себе си, като еманация на всеобщата воля, на Авторитета, който не се нуждае от идентифициране. Това състояние на нещата е предпоставка да се търси маскирането на агенса.

За да може волята на Авторитета да остане като скрит двигател на действията и процесите, да въздейства като неизбежност, агенсът се налага да бъде изместен от обичайната си позиция или отстранен от синтактичната структура. Това отстраняване („изгонване“) не се извършва с една и съща степен на категоричност и неминуемост във всички случаи. Връзката с контекста може в по-малка или по-голяма степен да осигури възстановяването му според комуникативните нужди. Изместването на агенса, което води до неговата фокализация, е най-слабата форма на отстраняване. Представянето му под формата на непряко допълнение е вид „понижение“ на синтактично равнище, но за сметка на това той придобива по-голяма информационна натовареност.

Съпоставителната страна на изследването посочи няколко тенденции. Първият основен извод, който бе направен е свързан с наличието на общи за френския и българския език съдържания и смисли, продиктувани от общи комуникативни цели, които обаче получават езикови реализации, отразяващи спецификата и вътрешната логика на двата езика. Резултатите от изследването на трите езикови равнища позволиха да се обосноват елементи на типология.

Изборът на специализиран корпус предложи нова гледна точка и нови параметри, които допълниха картината на употребите на пасивните конструкции, като изведоха на светлина нови мотивации и цели на

езиковото явление. Изследването на пасивния залог в двата езика през специализирани текстове даде възможност проблемите да бъдат разгледани и осмислени от по-различен ъгъл, което позволи да се извлече допълнителна информация. Важен факт, който не може да бъде подминат, когато се описват семантичните характеристики на конкретните езикови явления, е силната модална натовареност на юридическия текст. Тъй като неговата цел е да бъде постигнато реализиране на нормата, предписателният характер е основна отличителна черта. Авторитетът „казва“ какво трябва да се направи, как да се направи и кой да го направи. „Казването“ се отнася до задължаване, разрешаване, забраняване на определени дейности. Проникването на модалността в залоговите отношения довежда до съществени промени във възприемането на действието в пасив. Търсената резултативност напуска плоскостта на реалните действия и събития и навлиза във полето на виртуалността. Авторитетът на свой ред търпи промяна в характера на това, което „казва“. Категоричността, изразена чрез резултативния характер на миналото причастие отстъпва място на препоръка за действие в бъдещето. Тази залогово-модална съчетаемост позволи нов прочит на пасивността в изследваните текстове.

Специализираният език, на чиято плоскост бе анализирана езиковата категория, всъщност постави някои ограничения предимно от концептуален характер, като подчини функционирането на маркерите за пасивност на конкретни прагматични цели. Изучаването на пасива като средство за изразяване на Авторитета на практика наложи частично (контролирано) стесняване на обекта на изследване, което позволи, от друга страна, езиковото явление да получи допълнителни измерения.

2. Статии

Основната комуникативна функция на правния текст се реализира чрез сложен комплекс от разнообразни езикови средства на различни

равнища, които определят архитектурата на отделните юридически жанрове и в частност на съдебното решение, текст с ярко изразена полифоничност. В статията, посветена на жанровите особености на съдебното решение („*L'arrêt de justice comme genre textuel*“) се изтъкват две основни характеристики, а именно – интертекстуалната обвързаност на текста, която осигурява неговата легитимност, и прагматичната му насоченост, която позволява „казването“ (le dire) да се превърне в „правене“ (le faire).

Каузалността, изследвана в рамките на юридическия текст добива нови измерения, допълнителни семантични оценки. Три статии са посветени именно на взаимовръзката между каузалност и модалност. В „*Les marqueurs de causalité dans le texte juridique en français et en bulgare*“, акцентът е поставен върху трудностите, произтичащи при превода от френски на български език на маркерите на каузалност в специализираните юридически текстове. Подходът е по-скоро теоретичен, като засяга и някои особености на този вид превод, където преводачът неспециалист се изправя пред текст, създаден от специалист (юрист). Тази специфична ситуация не се свързва единствено с необходимостта от владееене на терминологията, а с дълбоко осмисляне, от една страна на правната концепция, която варира според отделните държави, според различните култури, а от друга страна – на причинно-следствените връзки, основополагащи в разгръщането на правната мисъл. Каузативните отношения, които са скелетът на юридическата мисъл, притежават определени специфики, свързани с най-съществената характеристика на правното общуване – отношения между човешки индивиди на базата на йерархични зависимости и подчиненост на определен авторитет. В този смисъл присъствието на деонтичните модалности е напълно мотивирано. А съчетаването им с причинно-следствените отношения води до появата на т.н. „агентивна причина“, т.е. каузалност, породена от човек в ролята на каузатор и обвързана с определено намерение и цел.

Съпоставката на категориите *каузалност* и *модалност*, направена в статията „*Деонтичните модални глаголи като средство за изразяване на каузалност*“, добавя нови характеристики като доказва, че каузалността, която деонтичните модални глаголи носят, е потенциална, виртуална.

Конкретни синтактични конструкции позволяват наслагване на модалности, като адресатът на едната модалност се явява в същото време автор на другата. Това от своя страна води до появата на първична и вторична каузация.

Концептуалната близост между каузалност и модалност позволява каузален прочит на деонтичните предикати в юридическия текст (*“Lecture causale des prédicats déontiques”*). Иначе казано, деонтичните модални глаголи са носители на специфична семантично обогатена каузалност. Връзката между каузатор и резултат в рамките на причинно-следствените отношения получава допълнителни характеристики при наличието на модалност. Резултатът е не само „провокиран“, но той става и обект на модална оценка. Той може да е задължителен, разрешен, забранен, факултативен. Анализът на връзките между каузалност и деонтична модалност показва семантично родство на базата на възможността за провокиране на определено действие (с или без наличие на определени намерение). По този начин деонтичните модални глаголи се определят, от една страна, като глаголи на действието и, от друга, като изразяващи отношения на волева и съзнателна каузалност, осъществима благодарение на наличието на *авторитет*.

Заклучението, формулирано в статията *“Quelques techniques de passivation dans les textes juridiques”*, съдържа констатация за ефекта от натрупването на пасивни конструкции. Регулярното „скриване“ на законодателната инстанция чрез употреба на кратки форми премахва всяка възможност за осъществяване на диалог, дебат, евентуална реакция и превръща изказите в констатации. Това усещане за очевидност на фактите се подсилва и от масовото присъствие на редуцираните пасивни форми (без спомагателен глагол).

Безличните форми удовлетворяват изискването за висока степен на обективност при действието на закона (*„Безлични конструкции в юридическия текст на френски език“*). Както деятелно-безличните, така и пасивно-безличните конструкции осъществяват основната комуникативна функция – фокализация на действието. Чрез тях дадено състояние на нещата се представя като нова информация от дискурсивна гледна точка.

Информационната наситеност на глаголният предикат е силно подчертана, докато агентивността е занижена за сметка на резултата от действието.

Структурирането на текста отразява волята на авторитета да бъдат наложени правила, които да бъдат разбрани точно и еднозначно и да бъдат приложени адекватно и безусловно. Поради това разгръщането на информацията следва характерни процедури. Топикализацията на втория аргумент в рамките на пасивната причастна конструкция е прагматична функция, която в най-голяма степен обосновава широката употреба на пасивните форми в юридическия текст (*„Пасивни конструкции, топикализация и анафора в юридическия текст“*).

Примерите на взаимобвързаност между пасивност и деонтична модалност, разгледани на прагматико-семантично равнище, носят спецификата на специализирания контекст (*„Залогово-модална съчетаемост във френския език“*). Залогово-модалната съчетаемост е изследвана в две посоки – при наличие на модален глагол (експлицитна модалност) и наличие на модалност на нивото на семантичния анализ (имплицитна модалност). Резултатите от това взаимодействие са многообразни и двустранни. В случаите на експлицитна модалност връзката деонтична модалност-пасив се изгражда поетапно, съответните маркери се появяват поотделно и независимо във времето и пространството. При имплицитната модалност едни и същи маркери получават едновременно модален и пасивен прочит.

Монографичният труд, както и представените доклади и статии засягат проблеми, които до този момент не са били обект на изследване, както по отношение на конкретните езикови явления, така и по отношение на методологията – функционален подход, съпоставителен план, специализиран корпус.